

<https://doi.org/10.15407/uhj2024.02.114>
УДК 94(4)+(437.7)]342.5(477)

Степан ВІДНЯНСЬКИЙ

доктор історичних наук, професор, член-кореспондент НАН України,
завідувач відділу історії міжнародних відносин і зовнішньої політики України,
Інститут історії України НАН України (Київ, Україна)
stepanvid@ukr.net

<https://orcid.org/0000-0002-8825-7024>

Микола ВЕГЕШ

доктор історичних наук, професор (Ужгород, Україна)
mykola.vegesh@uzhnu.edu.ua
<https://orcid.org/0000-0002-1848-8839>

БУДІВНИЧИЙ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВНОСТІ ЗА КАРПАТАМИ (до 150-річчя від дня народження Августина Волошина та 85-річчя проголошення незалежності Карпатської України)

Мета — комплексно розглянути основні віхи життєвого шляху й багатогранної діяльності президента Карпатської України, видатного громадсько-політичного, державного, культурного діяча, лідера українського національно-культурного напрямку в міжвоєнному Закарпатті А. Волошина. Використано біографічний, просопографічний, проблемно-хронологічний, історико-порівняльний та ретроспективний **методи** дослідження. **Наукова новизна** полягає в об'єктивному визначенні ролі А. Волошина в історії Закарпаття та у процесах українського державотворення ХХ ст., висвітленні історичних умов формування його світогляду, національно-культурної орієнтації й політичних поглядів, а також церковно-релігійної, культурно-освітньої, педагогічної, громадсько-політичної

Цитування: Віднянський С., Вегеш М. Будівничий української державності за Карпатами (до 150-річчя від дня народження Августина Волошина та 85-річчя проголошення незалежності Карпатської України). *Український історичний журнал*. 2024. № 2 (575). С. 114—131. <https://doi.org/10.15407/uhj2024.02.114>

© Видавець ВД «Академперіодика» НАН України, 2023. Стаття опублікована на умовах відкритого доступу за ліцензією CC BY-NC-ND license (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>)

праці та державницької діяльності. **Висновки.** Завдяки активній праці А. Волошина як провідника українського національно-культурного руху в міжвоєнному Закарпатті й очільника автономного уряду Підкарпатської Русі — Карпатської України стало можливим проголошення 85 років тому (15 березня 1939 р.) незалежної Української держави за Карпатами як одного з етапів вітчизняного державотворення й феномена новітньої української історії.

Ключові слова: *Августин Волошин, церковно-релігійна, культурно-освітня, педагогічна, громадсько-політична праця та державницька діяльність, Закарпаття, Підкарпатська Русь, Карпатська Україна, Чехословаччина.*

*Як чехи мають свого Масарика,
так і ми, підкарпатські українці,
маємо свого Августина Волошина.*

*Це наша гордість і слава наша.
Волошин — наша новітня історія.*

В. Гренджа-Донський

В яскравій когорті визначних людей Закарпаття й України вагоме місце посідає світла постать Августина Волошина. З його іменем пов'язане передусім піднесення рівня національної свідомості закарпатців, поступове самоусвідомлення угорських русинів закарпатськими українцями, частиною єдиного українського народу. З ім'ям А. Волошина пов'язані найвизначніші політичні й культурні здобутки закарпатських українців у перших чотирьох десятиліттях ХХ ст., народу, який, на його переконання, «є цілком так інтелігентний, як і інші європейські народи». Він спричинився до піднесення національно-визвольного руху в 1918—1919 рр., коли Всенародний конгрес угорських русинів-українців 21 січня 1919 р. ухвалив рішення про возз'єднання краю з Україною. Впродовж усього міжвоєнного періоду перебування Закарпаття у складі Чехословацької республіки А. Волошин відстоював інтереси закарпатців на різних посадах. З його іменем, наприклад, пов'язано утворення акціонерного товариства «Унію» і розвиток видавничої справи (насамперед видання авторських шкільних підручників українською мовою), а також журналістики на Закарпатті, заснування товариств «Просвіта», Педагогічного, «Учительської громади», перших у краї банку, кооперативного союзу, українського театру тощо.

А. Волошин був усебічно розвинутою особистістю, високоосвіченою людиною. Його внесок як педагога, теоретика та практика педагогічної думки, організатора культурно-освітнього руху на Закарпатті, талановитого публіциста-видавця, письменника й, урешті-решт, визначного церковно-релігійного, громадсько-політичного, державного діяча важко переоцінити. Його зусиллями, наприклад, було виховано цілу плеяду свідомих учителів-народовців, котрі підносили культурно-освітній рівень закарпатських українців. «Для Закарпаття, — писав про А. Волошина літературознавець, член-кореспондент НАН України О. Мишанич, — впродовж майже півстоліття він був цілим педагогічним університетом, щедрою рукою невтомно сів зерно просвіти і науки, був гідним продовжувачем культурно-просвітньої національно-релігійної справи свого ве-

ликого попередника — Олександра Духновича» [1, С. 4]. Нарешті, з іменем А. Волошина пов'язані найяскравіші героїчні й водночас трагічні сторінки боротьби закарпатців за автономію в межах новоутвореної Чехословацької республіки, куди Закарпаття ввійшло після Першої світової війни згідно з рішенням Паризької мирної конференції 1919—1920 рр., діяльність автономних урядів Підкарпатської Русі — Карпатської України у жовтні 1938 — березні 1939 рр., оборона автономного краю від угорських та польських загарбників, вибори до першого в історії Закарпаття крайового парламенту (Сойму) і проголошення ним 15 березня 1939 р. Карпатської України незалежною державою та визнання української мови державною на її території, затвердження синьо-жовтого прапора, герба-тризуба й державного гімну «Ще не вмерла Україна».

Значення постаті А. Волошина в історії Закарпаття та України несправедливо замовчувалося або відверто спотворювалося радянською історіографією, в якій якщо і згадувалося його ім'я, то лише в негативному контексті як нібито «буржуазного націоналіста», «запеклого ворога народу», «політичного авантюриста», «слуги кількох господарів» і т. п. Та й сьогодні з'являються публікації окремих авторів — прибічників неорусинства, котрі голосливо стверджують про «насильну українізацію корінного населення краю — русинів — чужими йому силами ззовні»; що Карпатська Україна в 1938—1939 рр. — це «лише галицько-гітлерівський проєкт штучного пов'язання Закарпаття з Україною»; що А. Волошин був призначений прем'єром другого автономного уряду Підкарпатської Русі — Карпатської України за наполяганням гітлерівської Німеччини; що до 1944 р. «Закарпаття не мало спільної з Україною історії», а закарпатці, мовляв, особливий, окремішний від українського «русинський етнос» тощо.

Утім уже з кінця 1980-х рр., коли почали відкриватися раніше заборонені фонди державних архівів, з'явилися перші об'єктивні дослідження життєвого шляху, творчості й діяльності А. Волошина, видання, перевидання його педагогічних праць, художніх творів, а також документальних і мемуарних джерел з історії розбудови Карпатської України. За роки української незалежності завдяки цілеспрямованій та наполегливій науково-пошуковій роботі вітчизняних дослідників, насамперед істориків Закарпаття, перед нами постав «у всій своїй трагічній величч оди́н із найвидатніших борців за українську національну ідею за Карпатами, президент Карпатської України»¹. Нині українці шанують і цінують А. Волошина як видатного культурно-національного та громадсько-політичного діяча Закарпаття, котрий в умовах іноземного панування зумів консолідувати закарпатських українців на боротьбу за свою державність, інтегрувати їх у загальноукраїнський національно-визвольний рух і цим заявити перед усім світом про існування українського народу за Карпатами та його державотворчі змагання.

¹ Див.: Вегеш М., Федака С. Державотворчі процеси в Карпатській Україні (1938—1939): Хронологія подій. Бібліографія: До 83-ї річниці проголошення незалежності Карпатської України. Передм. С. Віднянського і В. Міщанина; біографічні нариси про авторів книги М. Олашина і М. Зимомрі. Вид. 2-ге, доп. і випр. Ужгород: Аутдор-Шарк, 2022. 642 с.

Однак якщо на малій батьківщині А. Волошина, на Закарпатті, його ім'я, життєвий шлях і багатогранна діяльність добре відомі землякам, у містах та селах області йому встановлено пам'ятники й меморіальні дошки, його ім'ям названо вулиці, площі, навчальні заклади, обласну просвітянську премію тощо, то «по цей бік Карпат» про життя і працю президента Карпатської України, його внесок у загальноукраїнську національно-визвольну справу відомо недостатньо. Заповнити цю прогалину були покликані опубліковані останніми роками авторами цих рядків монографічні праці [2—6].

У цій статті, спираючись на свої попередні публікації про А. Волошина та з нагоди 150-річчя від дня його народження й 85-річчя проголошення ним незалежності Карпатської України (до речі, 2024-й на Закарпатті оголошено роком Августина Волошина), ми намагалися узагальнити результати своїх досліджень і представити основні риси характеру та світогляду, віхи життя й напрями діяльності цієї непересічної історичної особи, яку ще за життя закарпатські українці з любов'ю називали «батьком карпатоукраїнського народу». Такої честі до нього вдостойвся лише славнозвісний будитель закарпатців Олександр Духнович — найяскравіша постать історії краю ХІХ ст.

* * *

Вивчаючи життя й діяльність греко-католицького священника, педагога, політика, прем'єр-міністра, а згодом і президента Карпатської України Августина Волошина (1874—1945 рр.), з'ясовуючи, зокрема, фактори, що впливали на формування його світогляду, національно-культурну орієнтацію та політичні погляди, неможливо обійтися без принаймні загальної характеристики історичних, політичних, економічних, національно-культурних, соціально-ментальних і міжнародних особливостей розвитку його Батьківщини — «Землі без імені» або «Срібної землі», «Країни раненого брата», «Країни див», «Краю з тілом покрайним» тощо, як метафорично й поетично в минулому відомі письменники та поети називали нинішнє Закарпаття — смугу українських етнічних земель на південних схилах Карпатських гір від верхів'я Тиси до річки Попрад на заході (сучасна Словаччина), а на півночі та сході окреслену гірськими хребтами Карпат, яка тривалий час не мала навіть офіційної географічної й політичної назви.

Характерною особливістю складного етнополітичного, національно-культурного та суспільно-економічного розвитку Закарпаття впродовж багатьох століть було те, що корінне, автохтонне східнослов'янське населення цього історико-етнокультурного регіону України було географічно й політично відірване від головних центрів власного етносу та перебувало під владою іноземних поневолювачів. «Підгірська карпатська країна, — писав про Закарпаття М. Грушевський, — остаточно прийшла до Угорської держави ледве чи скоріше середини ХІ в.; перед тим вона, разом з галицьким підгір'єм, правдоподібно, входила в круг політичного впливу Києва, бодай часами. Але з кінця ХІ в. належала вона до Угорщини, і відтоді Карпати зветься на Русі Угорськими горами вже в кінці ХІ і на початку ХІІ в., з огляду на їх політичну приналежність» [7, С. 485—504]. Упродовж

багатьох століть територія нинішнього Закарпаття, що дійсно з другої половини X ст. перебувала у сфері впливу Київської Русі, входила до різних державних організмів — Болгарії, Польщі, Угорщини, Австрії, Трансильванії, Австро-Угорщини, Чехословаччини, Румунії й була розмежована штучними кордонами, але вона формувалася та залишалася однією цілісною структурою, не втрачаючи свого східнослов'янського, руського, а в новітні часи — українського характеру. Зокрема після захоплення в XI—XIII ст. краю Угорщиною зберегти свою мову й національну самобутність закарпатцям вирішальним чином допомагала їхня релігійна окремішність у католицькому соціально панівному середовищі угорців.

Упродовж віків формувалася й культура Закарпаття як регіональна руська (карпаторуська) культура одного народу, об'єднаного мовою, звичаями, віруваннями, способом життя та ведення господарства. Незважаючи на різні деформації, котрих вона під тиском політичних чинників зазнавала, як і культура будь-якого малого бездержавного народу, відірваного від основних економічних та культурно-національних центрів свого етносу, вже в XIX ст. вона складала певний сектор культури всього українського народу. Цьому сприяли тісні зв'язки Закарпаття з іншими українськими землями на схід від Карпат, що ніколи не переривалися. Загалом у духовно-культурному, соціально-економічному відношеннях край розвивався переважно тим самим шляхом, що й решта українських теренів. За доби середньовіччя, наприклад, із Києва, Галича та інших руських міст через карпатські перевали на Закарпаття потрапляли церковні книжки, котрі потім переписувалися в Мукачівському, Грушівському, інших монастирях краю. Закарпатці приїжджали до Києва, вчилися чи вчили слов'янській грамоті в Печерській лаврі.

Під впливом руської культури, користуючись живою народною (українською) мовою, розвивалося на Закарпатті письменство, як і освіта (монастирські школи), що мали переважно релігійний характер. Із кінця XVIII ст. розгорнули активну літературну і громадсько-культурну діяльність закарпатські будителі — М. Андрелла, І. Базилевич, В. Довгович, М. Лучкай, О. Духнович, А. Добрянський, А. Кралицький, О. Павлович та інші, котрі черпали ідейно-художні й суспільно-політичні імпульси переважно з прогресивних традицій, політико-публіцистичних творів російської й української літератури. Окремі з них, не знайшовши застосування своїх інтелектуальних сил на Закарпатті, переїхали працювати до Росії, інших європейських країн, де стали визнаними діячами науки та культури (П. Лодій, В. Кукольник, І. Земанчик, М. Балудянський, І. Орлай, Ю. Гуца-Венелін, А. Дешко та ін.). Саме передова частина першого покоління закарпатської національної інтелігенції, котра, за визначенням І. Франка, не порвала тісних зв'язків із простим народом і його мовою, а була згуртована та прагнула служити йому, очолила в XIX ст. процес національно-культурного відродження краю й опір політиці мадяризації та латинізації. Щоправда, цей процес через низку причин набув сильного москвофільського забарвлення, аж до прийняття літературною мовою так званої русинської (яка була, по суті, «язичієм» — сумішшю церковнослов'янської, російської, української та деяких інших мов), що негатив-

но вплинуло на становлення національної самосвідомості корінного населення Закарпаття, яке практично до початку ХХ ст. не визнавало самоназву «українці» й за традицією називало себе «руснаками», «карпато-» чи «угроросами», «русинами», «руськими людьми», а свій край — «Угорською Руссю».

Отже етнонаціональне самоусвідомлення корінних жителів Закарпаття значно відставало від таких процесів на Наддніпрянщині, Галичині, Буковині. Поряд з іншими причинами внутрішнього й зовнішнього характеру, гальмування процесу етнічного самоусвідомлення русинів-українців краю спричинялося, не в останню чергу, політикою держав, до складу яких у різні часи входило Закарпаття. Правлячі кола цих держав воліли сприймати місцевих жителів «рутенами», «русинами», «карпаторосами» тощо, але не українцями, всіяко перешкождали культурному й політичному зближенню закарпатців із галичанами та мешканцями інших українських земель.

Кінець ХІХ — початок ХХ ст. позначено на Закарпатті не лише скрутним соціально-економічним становищем краю та його корінного населення, посиленням асиміляторської політики угорської влади, але й новою хвилею москвофільської пропаганди з боку діячів Галичини, Росії та, водночас, виникненням народовецької (української) течії в культурному житті завдяки прагненню частини нечисленної національної інтелігенції — Ю. Жатковича, А. Волошина, Г. Стрипського, В. Гаджеги, Л. Чопея та ін. — писати народною українською мовою (не в останню чергу під впливом творчості М. Драгоманова, В. Гнатюка, І. Франка, І. Верхратського, С. Томашівського, Ф. Вовка й інших культурних діячів України, які зацікавилися в той час закарпатською тематикою).

Утім найбільшим імпульсом для посилення проукраїнської орієнтації закарпатців, важливим геополітичним чинником, який прискорив інтеграцію русинів-українців з українською етнонацією, стала Перша світова війна, котра принесла українцям не лише важкі випробування і страждання, але й нові можливості, в тому числі для національного державотворення та реалізації соборницьких прагнень. Зокрема важливим зовнішнім чинником, що сприяв зростанню української національної свідомості серед закарпатців, підживлював українську політичну орієнтацію на Закарпатті, було проголошення в Києві Української Народної Республіки та у Львові — Західноукраїнської Народної Республіки. Попри те, що ці державні утворення зазнали поразки від зовнішніх агресорів і територію України окупували східні й західні сусіди, ідея здобуття незалежності та національної соборності стала визначальною для українського визвольного руху ХХ ст., в тому числі на Закарпатті, провідним очільником якого тут став А. Волошин.

Волошинський рід бере свій початок від лібертинів, тобто чогось середнього між вільними селянами і шляхтою. Дід Августина — Іван Волошин — у 1830 р. був священником у с. Великі Лучки, а згодом у Стройному. У 1867 р. священником стає батько Августина — теж Іван (1838—1892 рр.). Одержавши цей сан, він, разом зі своєю дружиною Емілією Зомборі (1843—1928 рр.), переїхав у с. Келечин. Іван та Емілія Волошини (одружилися 30 травня 1867 р.) мали семеро дітей — Євгенію (народилася 1861 р.), Корнелію (?), Олену (1873—1961 рр.), Ав-

густина (1874—1945 рр.), Ольгу (1876—1960 рр.), Марію (померла в 15-річному віці невдовзі по смерті батька), Елеонору (1882—1945 рр.)². Всі діти народилися в Келечині Волівського округу Марамороської жупи Австро-Угорщини (нині село перебуває в Пилипецькій сільській громаді Хустського р-ну Закарпатської обл.).

Коли 17 березня 1874 р. в подружжя народився єдиний хлопчик, щасливі батьки дали йому ім'я Августин. Сестри називали брата Густі. Дитячі роки його пройшли в мальовничому гірському селі Келечин, яке він згодом яскраво опише в невеличкій замітці «Моя родина». До наших днів дійшли також вірші А. Волошина «Родное село», «Що наймиліше».

24 травня 1945 р., відповідаючи на запитання слідчого НКДБ СРСР майора Вайндорфа про свою діяльність до 15 березня 1939 р., А. Волошин навів деякі біографічні дані: «В 1892 р. закінчив в м. Ужгороді 8-класну класичну гімназію. По закінченні гімназії поїхав до Будапешта, де поступив на богословський факультет Пазманського університету, а потім, у 1893 р. переїхав до Ужгорода й поступив у богословську академію, яку закінчив у 1896 р. У 1896 р. знову приїхав в м. Будапешт, де поступив на фізико-математичний факультет Вищої педагогічної школи, яку закінчив у 1900 р. По закінченні Вищої педагогічної школи в Будапешті повернувся в м. Ужгород, де поступив в учительську семінарію на посаду професора фізико-математичних наук»³.

Племінниця А. Волошина Емілія Дутка залишила більш детальну згадку про його освіту: «Перше шкільне свідоцтво, яке він одержав, збереглося з четвертого класу початкової школи. Його дата була 27 червня 1884 р. Видане було в Ужгороді. Матурував (атестат зрілості здав) в ужгородській гімназії, в навчальнім році 1891—1892. Богословські студії проходив у 1892—1896 рр. в Ужгороді і в той самий час в Будапешті приватно студював математику і фізику [...] 21 червня 1897 одержав диплом учителя для початкових (основних) шкіл з мовами навчання мадярською і руською. Диплом учителя для горожанських шкіл здобув у Будапешті 26 квітня 1900 р. За викладача півцеучительської семінарії в Ужгороді був визначений 30 вересня 1901 р. 7—21 липня 1902 р. взяв участь в курсах у Будапешті (свідоцтво з 27 липня 1902). Директором півцеучительської семінарії в Ужгороді був іменованій декретом від 5 березня 1902 р., виданим у Відні. Від Українського вільного університету у Празі 30 жовтня 1938 р. одержав звання почесного д-ра прав *honoris causa*» [8, С. 76].

6 жовтня 1896 р. А. Волошин узяв шлюб із дочкою професора Ужгородської гімназії Іриною Петрик (1878—1936 рр.), яка стане його надійною помічницею. Цікаво, що дружина її прадіда доводилася сестрою закарпатському будителю О. Духновичу. Хоча Ірина не вважала себе професійною педагогинєю, вона все ж зробила свій внесок у розвиток освіти краю. У 1909 р. разом із сестрою чоловіка Ольгою відкрила Маріанську конгрегацію греко-католицьких дівчат, а 1921 р.

² Галузевий державний архів Служби безпеки України у Закарпатській обл. (далі — ГДА СБУ у Закарпатській обл.). Ф. 6. Спр. 71684 ФП. Арк. 11.

³ Там само.

виступила ініціаторкою створення Жіночого союзу, який у міжвоєнний період провів низку просвітницьких і політичних заходів. У 1933 р. Августин та Ірина передали свій власний будинок в Ужгороді на вул. Ракоці, вартість якого становила близько 300 тис. чеських крон, під сиротинець. На його утримання призначався прибуток від словацького маєтку подружжя у с. Селешка (присілок с. Бодрог-Сердогель, округ Крал-Хлумець). Передчасна смерть дружини 13 березня 1936 р. від злоякісної пухлини вуха стала великою трагедією для А. Волошина. Щире співчуття йому висловив президент Чехословацької республіки Т.Г. Масарик.

Упродовж 1917—1938 рр. А. Волошин працював на посаді директора Ужгородської вчительської семінарії, яка за тематикою навчальних курсів та професорсько-викладацьким складом не поступалася багатом сучасним вишам. За цей час він проявив себе як талановитий педагог, учений, видавець, публіцист. Його невтомна й багатогранна праця сприяла піднесенню освіти, культури Закарпаття, особливо в період перебування краю у складі Чехословацької республіки (1919—1939 рр.) завдяки демократичним засадам будівництва молодого держави, активній культурно-освітній діяльності чехословацької влади та її толерантному ставленню до національно-культурних орієнтацій закарпатців. У цей період саме проблеми навчання й виховання закарпатської молоді посідали центральне місце в діяльності А. Волошина. На цьому особливо наголошував один із його біографів В. Бірчак, стверджуючи, що «найважливішою громадянською працею Августина Волошина се є його педагогічна діяльність», і що як учитель він «міг не тільки вчити, але і виховувати молодь» [9, С. 24]. Зокрема в різні роки підготував і видав кількадесят праць, серед яких найзначніші «Методическая грамматика карпаторусского языка для народных школ» (1899 р.), «Читанка для угро-русской молодежи» (1900 р.), «Азбука» (1904 р.), «О письменном языке подкарпатских русинов» (1920 р.), «Педагогика і дидактика для учительських семінарій» (1923, 1935 рр.), «История педагогики для учительских семинарий» (1923 р.), «Коротка історія педагогіки для учительських семінарій» (1931 р.), «Педагогічна психологія», «Логіка», «Методика народно-шкільного навчання» (1935 р.), «Коротка історія психології» (1937 р.), «Педагогічна методологія. Методологія навчання» (1943 р.) та ін.

А. Волошин також зарекомендував себе як професійний журналіст-видавець. Він редагував єдину на той час руську газету «Наука» (1903—1918 рр.), а ще «Свобода» (1920—1938 рр.), перший український щоденник «Нова свобода» (1938—1939 рр.). Був засновником, співзасновником, співробітником та активним автором низки інших часописів, зокрема «Підкарпатська Русь» (1923—1938 рр.), «Учительський голос» (1929—1939 рр.), «Науковий збірник товариства “Просвіта” в Ужгороді» (1922—1938 рр.), «Благовісник» (1922—1938 рр.), «Місяцеслов» (1902—1924 рр.), одним із засновників акціонерного товариства «Унію» (1902—1938 рр.), яке мало свою друкарню, книгарню, видавало книжки для народу.

Загалом значення А. Волошина як педагога, літературо- й мовознавця, етнографа, теолога, публіциста, видавця, громадсько-культурного діяча виходить

далеко за межі регіональної оцінки. Іншими словами, його ім'я посідає чільне місце в духовному світі України, вітчизняної культури та науки першої половини ХХ ст. Гуманістична й демократична спрямованість наукової спадщини А. Волошина як педагога, її соціальна загостреність — усе це визначило питому вагу плodотворної діяльності цього діяча на ниві української культури.

Також А. Волошин належав до впливових політиків краю. Впродовж усього міжвоєнного періоду він дотримувався прочехословацької орієнтації й, зокрема, з великою повагою ставився до першого президента Чехословацької республіки Т.Г. Масарика, діяльність якого мала значний вплив на формування гуманістичних, демократичних, національно-патріотичних поглядів видатного закарпатця [10, С. 148—158]. Водночас саме політична активність А. Волошина викликає чи не найбільше дискусій серед дослідників. Хоч і можна певною мірою погодитися, наприклад, із твердженням О. Мишанича й П. Чучки, що він «чистою політикою займався мало» [11, С. 11], однак був причетним до всіх головних політичних подій в історії Закарпаття починаючи з 1918 р., а з жовтня 1938 по березень 1939 рр. став провідним політичним і державним діячем краю.

До активного політичного життя Закарпаття А. Волошин долучився ще у часи розпаду Австро-Угорської імперії та утворення Чехословацької республіки: в 1918 р. він входив до складу ужгородської Ради угорських русинів; у 1919 р. взяв участь в об'єднанні народних рад краю і створенні Центральної руської народної ради, яка ухвалила рішення про приєднання Закарпаття до новопосталої Чехословацької держави; з 12 серпня 1919 до 17 березня 1921 рр. був членом Директорії — тимчасового уряду Підкарпатської Русі на чолі з губернатором Г. Жатковичем; у 1920 р. став одним із засновників товариства «Просвіта» та ініціаторів створення Руської хліборобської (землеробської) партії; в 1924 р. організатор Християнсько-народної партії; в 1925—1929 рр. був послом до чехословацького парламенту; у квітні 1938 р. очолив Першу руську (українську) центральну народну раду; у жовтні того ж року ввійшов до складу першого автономного уряду і став прем'єр-міністром другого автономного уряду Підкарпатської Русі; з початку 1939 р. був почесним головою Українського національного об'єднання; 12 лютого 1939 р. обраний послом Сойму (парламенту) Карпатської України; 14 березня 1939 р. проголосив незалежність Карпатської України, що була ратифікована Соймом 15 березня й того ж дня А. Волошина обрано президентом Карпатської України.

Можна погодитися з тим, що А. Волошин, дійсно, не готувався до такої високої політичної кар'єри. Він сам відверто про це говорив у грудні 1938 р. кореспондентові львівської газети «Діло»: «Сьогоднішня моя праця є такого характеру, про який раніше я ані не думав. Все своє життя я працював як педагог. Переконався я в тому, що наш народ є цілком так інтелігентний, як і інші європейські народи, і що лише гноблення робило його апатичним. Тепер він чудом скинув з себе апатичність, і ця дійсність дає мені силу і відвагу до тієї праці, яку виконую»⁴.

⁴ Діло. 1938. 20 грудня.

Водночас слід зазначити, що саме довголітня освітня, культурна, громадсько-політична праця для і серед рідного народу, а також високий авторитет і народна підтримка Волошина, як і його загальною лояльне ставлення до Чехословацької республіки, підтримка її конституційних основ і демократичних інститутів та прагнення «забезпечити самостійність Карпато-Української держави в рамках федерації» зумовили вибір його кандидатури на пост прем'єра. Тобто цей вибір був цілком закономірним. З приводу цього призначення чеська газета «Недельні лист» 27 листопада 1938 р. у статті «Хто є Волошин» інформувала: «Людина на своєму місці. Мало маємо людей такої ваги, як о. д-р Волошин. Українській народ Підкарпаття виявив для нього таку любов і таке признание, що назвав його "батьком народу". Цієї назви не устійнив ніякий закон — вона створена народом. Його поява має в собі щось, що захоплює. Хоч уже не молодий, зумів пережити всю свою й свого народу трагедію. [...] Назначуючи його прем'єром — влада зробила найщасливіший крок»⁵. А глава греко-католицької церкви митрополит Андрей (Шептицький), гаряче підтримуючи новий уряд Карпатської України та щиро вітаючи о. А. Волошина з призначенням на посаду прем'єра, писав: «Трудно представити вам ентузіазм і радість, з якою ціла наша суспільність, увесь український народ у Галичині [...] прийняли відомість, що ваша ексцеленція обняли владу в Карпатській Україні. Уважаємо премудрим зарядженням Божого Провидіння, що вас вибрало на провідника народів Закарпаття. Тому народіві потреба й апостольської любови священника і мудрого проводу педагога, який би його виховував. Такого апостола, християнського педагога дав тому народіві, дав нам усім Всевишній у вашій особі. Зо страхом Господнім [...] слідимо за кожним вашим кроком, свідомі небезпек, якими ви з усіх сторін оточені, і безконечно важкого вашого завдання»⁶.

Цікаву характеристику прем'єру дала французька газета «Le Petit Parisien» у номері за 5 лютого 1939 р.: «Часто його представляли як типового духовного політика-дипломата з часів Ренесансу. Але цей образ цілком фальшивий. [...] Батько Волошин, — так його кличуть селяни, — дуже приємний, вирозумілий, розумний і реаліст. То ані мрійник, ані фанатик» [12].

Співвітчизники зі всього світу стежили за виборами до Союму Карпатської України, призначеними на 12 лютого 1939 р. Канадські українці в телеграмі на ім'я А. Волошина писали: «Просимо уряд Карпатської України передати нашим братам привіт. У неділю 12 ц. м. очі 500 тисяч українців Канади звернені на вас, брати і сестри з Карпатської України». Очевидець повідомляв, що «результат недільних виборів [...] був так надзвичайно успішний і для українського народу та українців взагалі корисний, що заскочив своєю несподіванкою не тільки ворогів, але і приятелів Карпатської України» [13, С. 49]. Дійсно, 92,4 % виборців проголосували за Українське національне об'єднання, на чолі списку якого стояв А. Волошин. Він і відкрив 15 березня 1939 р. засідання першого в істо-

⁵ Див.: *Нова свобода*. 1938. 4 грудня.

⁶ Там само. 30 листопада.

рії Закарпаття всенародно обраного парламенту. Соїм затвердив новий уряд Карпатської України і прийняв два конституційні закони, які визначали форму нового державного утворення (республіка на чолі з президентом, обраним парламентом) та стали важливими державно-політичними актами. Державною мовою проголошувалася українська, прапором затверджувався національний синьо-жовтий стяг, гербом — поєднання крайового (червоний ведмідь на одному півполі та чотири синіх і три жовтих смуги на іншому) з національним (тризуб із хрестом на середньому зубі), а гімном — «Ще не вмерла Україна». Соїм уповноважив уряд за згодою президента Карпатської України видавати розпорядження, що матимуть силу законів. Утім владі новоствореної республіки так і не судилося приступити до виконання цих ухвал. Того ж дня, 15 березня 1939 р., угорські війська розпочали загальний наступ, який, незважаючи на запеклий опір нечисленних загонів «Карпатської Січі», завершився 18 березня повною окупацією держави та приєднанням її території до Угорщини.

16 березня 1939 р. В. Гренджа-Донський записав у своєму щоденнику: «[...] української влади вже нема в Хусті, прем'єр Волошин виїхав кудись вночі» [14, С. 264]. Галицький журнал «Жіноча воля» повідомляв, що весь уряд Карпатської України «до останньої хвилини [...] був в обстрілюваному Хусті»⁷. У протоколі допиту А. Волошина, який відбувався 24 травня 1945 р. в Лефортовській тюрмі, зазначалося: «У зв'язку з окупацією угорськими військами Закарпатської України я втік (стенографіст НКДБ СРСР підбирав вирази сам — Авт.) в м. Прагу за маршрутом: із Хуста в Клуж (Румунія) — Темешуара (Румунія). Потім поїхав в Югославію — в Белград, де пробув 4 дні. Із Белграда поїхав в м. Загреб, де пробув 7 днів. З м. Загреб переїхав до курортного містечка в Югославії Цирквениця, де пробув 11 днів. Опісля знову повернувся в м. Загреб і звідти через м. Відень переїхав в м. Берлін, де пробув півтори місяці. З Берліна поїхав до Праги в травні 1939 р.»⁸.

Отже на світанку 16 березня 1939 р. А. Волошин виїхав до Великого Бичкова, де він востаннє у житті провів богослужіння на рідній землі й дізнався про падіння Хуста. Пізно ввечері того дня мостом через Тису в колоні відступаючих чеських вояків і держслужбовців проїхали кілька автомобілів, в яких були урядовці Карпатської України, в тому числі й А. Волошин у супроводі свого багаторічного сподвижника А. Штефана [15, С. 146].

23 березня 1939 р. префект Мараморощини повідомляв комендантові жандармерії в м. Клуж, що 16 березня «приїхав у Румунію колишній прем'єр-міністр уряду Карпатської України д-р Волошин з іншими міністрами. Вони залишили в префектурі Сигета дві малі машини “Аеро”, просячи нас їх залишити в себе. Одна з машин в доброму стані і може бути використана жандармерією. Враховуючи, що А. Волошин покидає наше місто, маємо честь і просимо вашого дозволу, щоб вирішити, що робити з цими машинами: залишити собі, чи передати їх військо-

⁷ *Жіноча воля*. 1939. Ч. 4.

⁸ ГДА СБУ у Закарпатській обл. Арк. 11—12.

вим»⁹. Того ж дня префект повідомляв митну службу в м. Сигет, що в місцевій префектурі «знаходиться машина НР 15581, залишена урядом Волошина. Машина вважається приватною власністю політичної організації (УНО — *Авт.*), очолюваної М. Туликом (УНО керував Ф. Ревай — *Авт.*). Однак вони втікачі з Карпатської України, тому на нашій території втратили права на машину. Ми користуватимемося нею доти, поки ця проблема не буде вирішена»¹⁰. Відомо, що А. Волошин й окремі члени його уряду через Великий Варадин, Клуж, Арад, Тімішоару дісталися румунсько-югославського кордону та невдовзі опинилися в Югославії (зокрема журнал «Жіноча воля» повідомляв, що у цій країні «о. д-р А. Волошин святкував Великдень»¹¹). Після чотирьох днів у Белграді колишній очільник Карпатської України разом зі А. Штефаном поїхав у Загреб, де вони затрималися на тиждень.

Після нетривалих поневірянь європейськими країнами, у травні 1939 р. А. Волошин опинився у Празі, де й мешкав до свого арешту радянськими органами держбезпеки 20 травня 1945 р. Ще 15 жовтня 1938 р. професор Українського вільного університету В. Щербаківський повідомляв ректорові цього навчального закладу, що комісія професорів факультету права і суспільних наук «в засіданні своєму дня 14 жовтня ц. р. одноголосно ухвалила монсенйорові о. Августину Волошинові титул доктора прав УВУ в Празі» [16, С. 184]. Тоді ж з нагоди призначення А. Волошина державним секретарем в уряді А. Бродія ректорат УВУ привітав його з високою посадою, побажавши успіхів у роботі. Архівні документи, опубліковані Т. Беднаржовою, дають можливість простежити основні віхи викладацької й наукової діяльності А. Волошина в Українському вільному університеті. Так, у переліку професорів, що мали викладати у зимовому семестрі 1940/1941 шкільн. р. на філософському факультеті, значиться: «Волошин Августин, доктор прав, звичайний професор педагогіки, член Слов'янського інституту в Празі, продекан філософського факультету». На нараді професорів філософського факультету, яка відбулася 24 червня 1939 р., деканат привітав А. Волошина та висловив переконання, що «його співпраця спричиниться до розвитку університету». В 1944/1945 навч. р. він повинен був прочитати курси лекцій «Теорія навчання», «Педагогічна телеологія», «Уривки з педагогічної літератури», «Нова доба української освіти», «Методології морального виховання».

Поряд із викладанням, А. Волошин плідно займався літературною діяльністю. Зі «Списку праць професорського персоналу УВУ, готових до друку, або які будуть готові до I.VI.1945 р.», видно, що він підготував історичну драму «Фабіола», книжки «Теорія виховання», «Педагогічна телеологія» та продовжував працювати над «Методологією морального виховання», «Педагогічною хрестоматією», «Педагогічною психологією». Обсяг їх мав складати понад 80 друк. арк. За словами А. Штефана, у Празі А. Волошин написав також історич-

⁹ Arhivele de Stat Maramures. Fond Prefectura. Act. 33/5148. 1939.

¹⁰ Ibid.

¹¹ *Жіноча воля*. 1939. Ч. 5.

ну п'єсу «Князь Лаборець» і драму «Син Срібної Землі Юрій Довжа», але гітлерівська цензура не дозволила їх публікацію [17, С. 34]. Така сама доля спіткала й інші твори, зокрема оповідання «У плаю», переклади творів св. Августина «Божий Город» та «Ісповідання». А. Волошин багато працював над перевиданням своїх головних праць із педагогіки, адже необхідно було довести їх до рівня вищої академічної освіти. Рукописи «Педагогічної дидактики», «Педагогічної методики» і 2-томної «Педагогічної хрестоматії» було передано видавництву «Пробоем» у Празі, яке очолював С. Росоха, однак його власника заарештували, а саме видавництво закрили, тож подальша доля матеріалів А. Волошина невідома.

В Українському вільному університеті А. Волошин пройшов шлях від професора педагогіки й декана філософського факультету (1939—1940 рр.) до ректора (рішення сенату УВУ від 16 квітня 1945 р.). Прихильник концепції залишення закладу на території Чехословаччини він прийняв керівництво від А. Яковлева, котрий, як і більшість професорів після вступу до Праги радянських військ, вирушив на захід. Проте сподівання останнього ректора празького періоду УВУ А. Волошина на можливість існування українського вишу у Празі виявилися ілюзорними: університет було фактично ліквідовано, його бібліотеку (понад 10 тис. книжок) та архів вивезено у СРСР.

Наприкінці грудня 1944 р. Львівське обласне управління НКДБ сформувало спецгрупу «Ураган», до складу якої ввійшли колишні червоноармійці, партизани, співробітники органів держбезпеки (п'ятеро росіян, по двоє українців і словаків, один башкир). Очолив її уродженець Тамбовської обл. П. Савельєв, що діяв під псевдонімом «Павлов». Серед членів групи особливо виділявся 24-річний виходець із села під Ужгородом М. Коцко (агент «Летючий»). Він володів декількома мовами, мав зв'язки з націоналістичним підпіллям, але найважливішим був той факт, що «Летючий» особисто знав А. Волошина та деяких членів його уряду у Празі. Саме М. Коцко повинен був зблизитися з колишнім президентом Карпатської України й переконати його не залишати Прагу після відступу німців. Розглядалися два варіанти дій щодо закарпатського політика: арешт та вивезення до Москви, а в разі невдачі — ліквідація [18]. В особовій справі А. Волошина зазначено, що його було «затримано» 15 травня 1945 р. («в Празі-16, ул. Подлипками, 12»). При цьому вилучено круглу печатку з написом «Президія уряду Підкарпатської Русі»¹². Співробітники НКДБ СРСР навіть не пред'явили ордер на арешт — цей документ був представлений А. Волошину слідчим головного управління «Смерш» майором Вайндорфом тільки 5 червня, тобто тоді, коли він уже був у'язнем Лефортовської тюрми¹³.

Перший допит відбувся 22 травня, після чого були наступні — 24 травня, 5, 9, 12, 14, 19, 20 червня 1945 р. На останньому допиті А. Волошину надано постанову про оголошення звинувачення, головним пунктом було ведення «ворожого діяльності проти Радянського Союзу». Прочитавши документ, він майже з усім

¹² ГДА СБУ у Закарпатській обл. Арк. 1—3.

¹³ Там само. Арк. 6.

погодився: «В чому мене звинувачують статті звинувачення мені зрозуміло. [...] Винним себе визнаю»¹⁴. Можна лише уявити, до якого стану був доведений 71-річний чоловік, якщо він визнавав себе «винним» навіть у тих «бідах», до яких не мав аніякого відношення...

Після останнього допиту здоров'я в'язня різко погіршилося, тож його перевели в Бутирську тюрму. Про перебування А. Волошина в Лефортові маємо свідчення В. Марчука з Житомирщини: «Зразу після дня Перемоги до мене в камеру-одиночку помістили Августина Волошина — президента Карпатської України. Це був невисокий, повний чоловік, років йому було за 70. Він мав хворий шлунок і не міг їсти. Свою їжу віддавав мені... З кожним днем Августин Іванович слабнув. Навіть сам вже не міг виходити на прогулянку. Ми брали його під руки і виводили гуляти. Одного разу він попросив його залишити. Коли ми повернулися з прогулянки, у камері його не застали...» [19, С. 558—559]. Слова співкамерника підтверджуються лікарським висновком від 10 липня 1945 р. санчастини Лефортовської тюрми (цей і наступні документи наводимо мовою оригіналу):

Заключённый Волошин Августин Иванович 1874 г. рождения, обратился впервые за медпомощью 23 мая 1945 г. с жалобами на боли в области сердца, одышку и общую слабость. Объективно: заключённый правильного телосложения, с чрезмерным отложением жира, кожа и видимые слизистые бледны. Сердце — границы расширены во все стороны, тоны глухие, акцент на втором тоне аорты. В лёгких ослабленное дыхание, сухие хрипы. Печень и селезёнка не пульсируются, безболезненны. В течение последнего времени заключённый резко ослаб, усилилась одышка и общая слабость, сильно отекали ноги, совершенно исчез аппетит. Заклучённый встаёт и передвигается только с посторонней помощью. Всё вышеизложенное говорит за то, что у заключённого имеется кардиосклероз с упадком сердечной деятельности, вследствие чего он нуждается в немедленном направлении в больницу Бутырской тюрьмы для стационарного лечения.

Начальник санчасти Лефортовской тюрьмы НКГБ СССР
майор медицинской службы Яншин¹⁵.

Сучасні дослідники називали різні дати смерті президента Карпатської України: 11, 14, 17 липня 1945 р. На основі документів з архівної справи маємо можливість установити точні день і час:

Акт

Заклучённый Волошин Августин Иванович, 1874 г. рождения, находящийся в больнице с 11.VII.1945 по поводу декомпенсированного порока сердца, воспаления почек, хронического колита 19.VII.1945 в 15 час. 20 минут умер от паралича сердца.

Дежурный врач [підпис]
Копия верна
Секретарь Бутырской тюрьмы
НКВД СССР [підпис]
Капитан Свитский¹⁶.

¹⁴ Там само. Арк. 31.

¹⁵ Там само. Арк. 106.

¹⁶ Там само. Арк. 107.

Акт
судебно-медицинского исследования трупа
Волошина А.И.

Вскрытие произведено 20/VII 1945 суд.-мед. экспертом Семеновским в присутствии нач. санчасти Бутырской тюрьмы полковника мед. службы Ларина.

(Детализированный лист)
Анатомический диагноз:

Артериосклероз. Артериокардиосклероз. Артериоло-склеротический нефроцироз. Расширение полостей сердца. Общее ожирение. Миодегенерация сердца. Эмфизема лёгких. Желчнокаменная болезнь. Хронический энтероколит.

Заключение: смерть наступила от паралича сердца (артериосклероз, артериокардиосклероз). Акт подписал собственноручно Семеновский¹⁷.

Так закінчився життєвий шлях президента Карпатської України Августина Волошина. 15 березня 2002 р. за визначну особисту роль у боротьбі за утвердження української державності йому присвоєно звання Героя України (посмертно).

Насамкінець слід наголосити, що в кінці 1930-х рр. Карпатська Україна на чолі з А. Волошином виявилася єдиною територією, де проживала невелика гілка українського народу, котра проголосила свою незалежність і заявила про бажання жити державним життям. Такої можливості тоді не мали ні українці під владою СРСР, ні українці під владами Польщі та Румунії. Тому вони разом із розпорошеною по світу українською діаспорою сприйняли події на Закарпатті — здобуття автономії у складі Чехословацької республіки у жовтні 1938 р. і проголошення через півроку незалежності — не лише як іспит на політичну зрілість українських сил, але й як відчайдушну спробу відновити національну державність бодай на малій частині українських етнографічних земель як зародок майбутньої соборної незалежної України. Отже утворення Карпатоукраїнської держави можна розцінювати як другий у минулому столітті, після Української революції 1917—1921 рр., етап національно-визвольної боротьби. Попри те, що через зовнішню агресію Карпатська Україна припинила своє існування, вона залишила яскравий слід у нашій історії.

REFERENCES / СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Myshanych, O.V. Zhyttia i tvorchist Avhustyna Voloshyna. Uzhhorod: Zakarpattia, 2002 [in Ukrainian]. [Мишанич О.В. Життя і творчість Августина Волошина. Ужгород: Закарпаття, 2002. 48 с.].
2. Vehesh, M., Vidnianskyi, S. Avhustyn Voloshyn — «batko karpatoukrainskoho narodu». Kyiv: Parlamentske vydavnytstvo, 2020 (seriia «Politychni portrety») [in Ukrainian]. [Вегеш М., Віднянський С. Августин Волошин — «батько карпатоукраїнського народу». Київ: Парламентське видавництво, 2020. 472 с. (серія «Політичні портрети»)].
3. Vidnianskyi, S., Vehesh, M. Avhustyn Voloshyn i Karpatska Ukraina v istorii ukrainskoho derzhavotvorennia. Kyiv: Instytut istorii Ukrainy NAN Ukrainy, 2021 [in Ukrainian].

¹⁷ Там само. Арк. 109.

- [Віднянський С., Вегеш М. Августин Волошин і Карпатська Україна в історії українського державотворення. Київ: Інститут історії України НАН України, 2021. 373 с.].
4. Vehesh, M., Vidnianskyi, S. Avhustyn Voloshyn — budivnychy ukrainskoi derzhavnosti za Karpatamy. Vyd. 2-he. Kyiv: Parlamentske vydavnytstvo, 2021 (seriia «Politychni portrety») [in Ukrainian].
[Вегеш М., Віднянський С. Августин Волошин — будівничий української державності за Карпатами. Вид. 2-ге. Київ: Парламентське видавництво, 2021. 472 с. (серія «Політичні портрети»)].
 5. Vehesh, M., Vidnianskyi, S. Avhustyn Voloshyn. Kyiv: Instytut istorii Ukrainy NAN Ukrainy; Uzhhorod: Autdor-Shark, 2022 [in Ukrainian].
[Вегеш М., Віднянський С. Августин Волошин. Київ: Інститут історії України НАН України; Ужгород: Аутдор-Шарк, 2022. 506 с.].
 6. Vehesh, M., Vidnianskyi, S. Avhustyn Voloshyn. Kyiv: Instytut istorii Ukrainy NAN Ukrainy; Uzhhorod: Rik-U, 2022 [in Ukrainian].
[Вегеш М., Віднянський С. Августин Волошин. Київ: Інститут історії України НАН України; Ужгород: Рік-У, 2022. 512 с.].
 7. Hrushevskiy, M. Istoriia Ukrainy-Rusy. T. II: XI—XIII v. Kyiv: Naukova dumka, 1992 [in Ukrainian].
[Грушевський М. Історія України-Руси. Т. II: XI—XIII в. Київ: Наукова думка, 1992. 634 с.].
 8. Basarab, V., Vehesh, M., Serhiichuk, V. Avhustyn Voloshyn: Novi dokumenty i materialy pro zhyttia i smert prezidenta Karpatskoi Ukrainy. Uzhhorod: Hoverla, 2006 [in Ukrainian].
[Басараб В., Вегеш М., Сергійчук В. Августин Волошин: Нові документи і матеріали про життя і смерть президента Карпатської України. Ужгород: Говерла, 2006. 152 с.].
 9. Birchak, V. Avhustyn Voloshyn yeho zhytia y diialnist: Z nahody yuvyleiu 50 litnikh urodyn y 25 litnoi pratsi. Uzhhorod: Vyd. tovarystva «Prosvita»; tovarystvo «Unio», 1924 [in Ukrainian].
[Бірчак В. Августин Волошин єго житя и діяльність: З нагоди ювілею 50 літніх уродин и 25 літньої праці. Ужгород: Вид-во тов. «Просвіта»; тов. «Уніо», 1924. 35 с.].
 10. Vidnianskyi, S. Tomash Masaryk i Avhustyn Voloshyn. *Problemy istorii krain Tsentralnoi ta Skhidnoi Yevropy*. Kamianets-Podilskiy, 2020. 8: 148-158 [in Ukrainian].
[Віднянський С. Томаш Масарик і Августин Волошин. *Проблеми історії країн Центральної та Східної Європи*. Кам'янець-Подільський, 2020. Вип. 8. С. 148—158].
 11. Myshanych, O., Chuchka, P. Avhustyn Voloshyn (1874—1945). *Avhustyn Voloshyn. Tvory*. Uzhhorod, 1996. 5-36 [in Ukrainian].
[Мишанич О., Чучка П. Августин Волошин (1874—1945). *Августин Волошин. Твори*. Ужгород, 1996. С. 5—36].
 12. Boldyzhari, M. Kraiu mii ridnyi: naukovo-populiarni narisy z istorii Zakarpattia. Uzhhorod, 1998 [in Ukrainian].
[Болдизжар М. Краю мій рідний: науково-популярні нариси з історії Закарпаття. Ужгород, 1998. 232 с.].
 13. Rosokha, S. Soim Karpatskoi Ukrainy. Lviv: Memorial, 1991 [in Ukrainian].
[Росоха С. Сойм Карпатської України. Львів: Меморіал, 1991. 88 с.].
 14. Grendzha-Donskyi, V. T. VIII: Shchastia i hore Karpatskoi Ukrainy: Shchodennyk. Zibrala i vporiadkuvala Zirka Grendzha-Donska. Washington: Vydannia Karpatskoho soiuzu, 1987 [in Ukrainian].

- [Гренджа-Донський В. Т. VIII: Щастя і горе Карпатської України: Щоденник. Зібрана і впорядкувала Зірка Гренджа-Донська. Вашингтон: Видання Карпатського союзу, 1987. 487 с.].
15. Avhustyn Voloshyn. *Karpatska Ukraina: Dokumenty i materialy. Khronika podii. Personalii: U 2 t. T. 2.* Uzhhorod: Zakarpattia, 2010 [in Ukrainian].
[Августин Волошин. Карпатська Україна: Документи і матеріали. Хроніка подій. Персоналії: У 2 т. Т. 2. Ужгород: Закарпаття, 2010. 776 с.].
 16. Bednarzhova, T. Avhustyn Voloshyn — derzhavnyi diiach, pedahoh, myslytel. Lviv: Osнова; Lvivska bohoslovska akademiia, 1995 [in Ukrainian].
[Беднаржова Т. Августин Волошин — державний діяч, педагог, мислитель. Львів: Основа; Львівська богословська академія, 1995. 156 с.].
 17. Shtefan, A. Avhustyn Voloshyn Prezydent Karpatskoï Ukrainy: Spomynu. Toronto: Karpatskyi doslidnyi tseutr, 1977 [in Ukrainian].
[Штефан А. Августин Волошин Президент Карпатської України: Спомини. Торонто: Карпатський дослідний центр, 1977. 209 с.].
 18. Birchak, V. Poliuvannia na prezidenta. URL: <https://localhistory.org.ua/texts/statti/poliuvannia-na-prezidenta/> [in Ukrainian].
[Бірчак В. Поліювання на президента. URL: <https://localhistory.org.ua/texts/statti/poliuvannia-na-prezidenta/> (дата звернення: 19.05.2022)].
 19. Litopys neskorenoi Ukrainy: Dokumenty, materialy, spohady. Knyha persha. Lviv: Prosvita, 1993 [in Ukrainian].
[Літопис нескореної України: Документи, матеріали, спогади. Книга перша. Львів: Просвіта, 1993. 800 с.].

Надійшла / Received 30.01.2024

Stepan VIDNIANSKYI

Doctor of Historical Sciences (Dr. Hab. in History), Professor,
Corresponding Member of the NAS of Ukraine,
Head of the Department of the History of International Relations
and Foreign Policy of Ukraine,
Institute of History of Ukraine of the NAS of Ukraine (Kyiv, Ukraine)
stepanvid@ukr.net

<https://orcid.org/0000-0002-8825-7024>

Mykola VEHESH

Doctor of Historical Sciences (Dr. Hab. in History), Professor (Uzhhorod, Ukraine)
mykola.vegesh@uzhnu.edu.ua

<https://orcid.org/0000-0002-1848-8839>

BUILDER OF THE UKRAINIAN STATE BEYOND
THE CARPATHIANS (to the 150th anniversary of the birth
of Avhustyn Voloshyn and the 85th anniversary
of the declaration of independence of Carpathian Ukraine)

The goal is to comprehensively examine the main milestones of the life path and multifaceted activity of A. Voloshyn — President of Carpathian Ukraine, outstanding public-political, state, and cultural figure, recognized leader of the Ukrainian national and cultural movement in interwar Zakarpattia (Transcarpathia), with whose name the national revival of Zakarpattia Ukraini-

ans in the first half of the 20th century is quite naturally associated. The next **research methods** were used: biographical, prosopographical, problem-chronological, historical-comparative, and retrospective. **The scientific novelty** consists in the objective determination of the role of A. Voloshyn in the history of Zakarpattia and the processes of Ukrainian state formation in the 20th century, highlighting the historical conditions for the formation of his worldview, national-cultural orientation, and political views, as well as church-religious, cultural-educational, pedagogical, social-political and statesmanship activities of A. Voloshyn. **Conclusions.** Thanks to the active work of A. Voloshyn, as the leader of the Ukrainian national and cultural movement in interwar Zakarpattia and the head of the autonomous government of Pidkarpatska Rus (Subcarpathian Rus) — Carpathian Ukraine, the proclamation of an independent Ukrainian state beyond the Carpathians became possible 85 years ago (on March 15, 1939) as one of the stages of Ukrainian state formation and a phenomenon in the recent Ukrainian history.

Keywords: *Avhustyn Voloshyn, church-religious, cultural-educational, pedagogical, public-political work and statesmanship activity, Zakarpattia (Transcarpathia), Pidkarpatska Rus (Subcarpathian Rus), Carpathian Ukraine, Czechoslovakia.*